

létezési módja — folytonosságában mindig a totális modellalkotás „előlétezése”. Mert minden filozófia a filozófiatörténet egy pontja, és a pontoknak történetük van: ők a filozófiatörténet pontjai még akkor is, ha bizonyos okok miatt nem haladják (nem haladhatják) meg korabeliségüket, és megrekednek a teljes magyarázat elemeiben. A totális modell megalkotása helyett meg kell békülniük a teljesség filozófiai bírásának az illúziójával. Mert a nyelvfilozófiai szint csak a vélt totalitás szintje, a reális totalitás csak a nyelvi szint filozófiai meghaladásával jön majd létre akkor, amikor a megmagyarázott szavak jelentései filozófiai kategóriákká dinamizálódva a szavakban tükrözött teljes valóság totális modelljévé rendeződnek: Filozófiává. És ezért csak állomás, de nem végállomás ez a kötet. Hiszen maga Bretter az, aki felülbírálja eddigi eredményeit a szövegét mondó esszéíró és a szöveget előállító tanulmányíró közötti különbség jegyében. És ez a különbségtétel rejtetten a teljes magyarázat és a filozófiai totális modell közötti különbség kritikája is: *ironia*, amelyben a bírálat tárgya és alanya egybeesik. A teljes magyarázat szövegét mondó esszéíró Bretter belátja: éppen azért, hogy szövegét mondja, nem képes a szöveg (értsd: totális modell) előállítására is; ez a tanulmányíró Bretterre marad. „Vesszőfutásról van szó: saját kortár-

saként meg kell értenie korát, de ő benne él a világban, amit érteni szeretne, tehát nem helyezkedhet kívülre, hogy helyét, helyzetét értelmezze. E külső konstrukciójához fogott volna, de előbb körülnézett, s az, amit látott beszédre bírta.“ Paradoxul: Bretter perspektívája itt még az esszé meghaladása az esszében; célja: minél egyetemesebben (ha ugyan ezt a szót fokozni kell?) általánosítani a nyelvi szintről a filozófiai felé, de olyan „metafizikai mélységgel”, amely nem tántorítja el olvasóját az út további szakaszában sem. Tehát esszéiben maradni, filozófiai esszéiben.

De valószínű, mégsem marad meg ebben a műfajban. A költőkről szokták mondani: akkor hallgatnak el, ha filozófusok lesznek. Ennek a mondásnak a hangulata cseng vissza Lukács Györgynél is, amikor a *Philippe* kapcsán *A lélek és a formákról* így ír: „Most tudomány jön. Lassan. És talán megjön kárpótlásul az elmaradólíráért — az igazi metafizika.” (Lukács György levele Popper Leóhoz, 1910. október.) Brettert is megkísértik majd nagy filozófiák monografikus igényei. És minden bizonnyal nem tud majd ellentállni...

De biztos, hogy visszatér majd az esszéhez és a nyelvfilozófikus szinthez is talán, a totális modell újabb teljes magyarázatai érdekében.

Angi István

„Hármas kistükör”

Van értelme a riportírásnak? Ez nem vitás (legalábbis szerintem). Van értelme azonban a riportkötetnek? Ez már megkérdőjelezhető (egyesek szerint nem).

A kérdőjelezés nem egyirányú. S nem úgy igazodik, mint mondjuk a dráma vagy regény esetében. Mert van újságriport, egyetlen napra szánt tudósítás, de nincs napiregény, noha ismerünk — sajnos, manapság már nemigen olvashatunk — hírlapokban közölt, napi adagokban tálalt tárcaregényeket. De mindettől függetlenül nem vitás, hogy a regény, dráma, novella, vers öhatatlanul hosszabb életre szült műnem, mint a riport.

Ezzel persze — jól tudom — máris beportyázok a tilosba, a sokak szerint lezártnak tekinthető vitába, amelynek summája így hangzanék: nincs több-

féle riport, csak kettő: jó és rossz. No, tetszik, nem tetszik (lehet, hogy a saját készülékemben van a hiba), én sokféle riportot olvasok. A napilapigényvel és -rendelgetéssel (ami nem azt jelenti, hogy rosszul) megírttól a szociográfiai fölvetel-riportig. Aki nem hinné, hogy így van, vegyen kézbe két könyvet. Egy afféle gereblyélet-kötetet, amelybe (színes) hangulatképtől a (különben érdekes) napitudósításig mindent bebárázaltak (sajnos, van ilyen könyvünk is), s egy magasabb, tanulmányosintű, szociológiai riportokat, folyóiratokban megjelent útirajzokat tartalmazó könyvet: nyomban szembetűnik a súlykülönbözet, az értékelbillenés.

A kötetbe-igazítás lakmuszpapír-szerpet játszik. Kideríti, hogy a napirportnak a könyvköztös sem biztosít örök életet, mi több, hangsúlyozza mu-

landóságát, szembetűnően vitatja könyvbeillőségét, ezzel szemben a nagyobb lélegzetű (és igényű), a mélyebbre kémlelő (és előbbre tekintő), a tudomány és irodalom szemléletét, eljárásait ötvöző riportnak a nyomtatványba-foglalás a nemesebb veret kikalapálását is jelenti, patinát kölcsönöz, kiemeli és tartósítja mondandóját.

Kockázatos vállalkozás tehát riportkötetet összehozni. Ez a törekvés — úgy lehet — a múlt pillanatnak (és műfajának) iparkodik múlhatatlanságot (hogy ne mondjunk örökkévalóságot) biztosítani, a kérészerűséget igyekszik (a könyv pallóján át) a halhatatlanság birodalmába besegíteni.

Van úgy, hogy sikerül.

De akkor már ne beszéljünk sem kérészeletről, sem a műfaj romlandó voltáról. Akkor már a nemesfémek sajátosságairól van szó: a szép csengésről és csillogásról, a fajsúlyról és időtállásról. Mindebből származik, hogy a termés betakarítása a riportírók részéről bizonyos tekintetben bátorságosabb nekiveselkedést és igényesebb szelektációt, tárgyilagosságot kíván. Az ő aratásukban nem a szemvesztés elkerülése a fontos, hanem ellenkezőleg: minél több léhas kalász, senyvedt mag elvetése, hogy csakis a magas sikértartalmú tisztabúza maradjon benn.

A riportkötet szerkesztése — rostálás kérdése.

A kötétet kalangyába hordozó riportter az idővel száll harcba, a mulandóság ellen küzd.

Ezért is nagy kérdés, miféle riportokat érdemes könyvbe kévézni, e megtisztelő keretben az olvasó asztalára tenni? További kérdés, hogy hol az a sorompó (ha úgy tetszik: kritérium), amely előtt vagy mögött a befogadás, áteresztés nagylelkűsége, avagy a kirekesztés, lezárás szigorú kell hogy érvényesüljön? Végül pedig mi az a rendezésvég, amely többé-kevésbé homogén kiadvánnyá képes átvözni a — jellegénél fogva — rendszerint heterogén riportgyűjteményeket?

Az előbb fejtegetett gondolatok jegyében elemzünk három kötetet.

Beke György (*Feketeügy*) minden biznnyal meglelte ezt az elvet. Az utóbbi években megjelent riportkötetek közül az övé a legegységesebb. Egyetlen írását sem hagynám ki a gyűjtésből. Mert az egészet egybefogja egy nemes szenvedély: a kutatás, keresés, fölfedezés vágya, izgalma. Beke azonban nem az Antarktisz földérítőit követi útjukon, hanem ő szervez expedíciót, s annak parancsnoka és közlegénye, teherhordozója és naplóvezetője, tudományos munkatársa és földmérője — egymaga.

Fáradhatatlanul kutat, nyomoz időben és térben. Múltba merülve derítgeti, mi készítette a csángókat útnakindulásra, mikor és hogyan jutottak el ide vagy amoda. Régi hivatalos iratokat, egyszerű emberek önéletráshat idézi, de megszólaltat még élő öregeket, akik messi tájakon születtek még, átérték a vándorlást, élő tanúi népcsoportjuk történelmének.

És Beke nem rest bejárni e viszonytagság-kövekkel kirakott vándorutakat. Elmegy az országszéli öt bukovinai faluba, oda, ahonnan már jó harminc éve eljött minden csángó, s nyomoz az emlékek után, de eljut Déva környékére és Dél-Moldvába, Gyimesbe és Brailába, mindenüvé, ahol csángók laknak, dolgoznak. És kutatja, vizsgálja, hogyan állnak helyt a munkában, miként illeszkednek a helyi körülmények közé, és mi mód viszonyulnak a gyár vagy építőtelep nagy kollektivitásához. A múltra vonatkozóan könyve a csángó (és részben a székely) szóródás krónikája, a jelent illetően viszont értékes tudósítás a helylelés és helytállás, beilleszkedés szakaszairól és mibenlétéről. Kutat s ennek eredményeit rögzíti; a ma olvasójának gazdag és fölfedezésként ható tájékoztatást, a jövőnek pedig dokumentumot nyújt.

A csángó-integrálódás bemutatása ugyanakkor az együttélés, a románság körében való élés rajza is. Különösképpen. Hiszen a csángóság a romániai magyarságnak az a része, amelyiknek az élete a legszorosabban kapcsolódik a románsághoz, a legrománabb környezetben él. Ebben az értelemben a csángó-lét sajátosan kimunkálta a testvériség, az együttdolgozás, a közös sorsvállalás módozatrendszerét. Beke írása átforrósul, amikor a románok és a székelység érintkezési pontjaira lel, gondoljunk csak Rebreanu ma is élő hősnőjére, az *Akaszottak erdejének* Ilonkájára, a világháborúban kivégzett Rebreanu-testvér szerelmére.

S ha már Moldvát járja, egy füst alatt fölhalt régi román irodalmi és történelmi emlékeket (Sadoveanu), bemutat sajátos román tájakat, a Dunamente vagy a Szeret völgyének lakóit. A *dunai lidérc* című írása talán a legdrámaibb, talán a legfájdalmasabban emberi.

A csángók helytállása napjainkban valósul meg. A szocializmus teremtette körülmények között. Ebben a tekintetben Beke könyve tanúságtétel a rendszer mellett, amely — többek között — sokféle, korszerű munkaalkalmat biztosít e sokat hányódott és nyomorgott népcsoportnak, s a szerző jó érzékkel tapint rá, ahogy a csángóság jellemző vonásai, a szorgalom, szerénység, összetartás a szocializmusban találnak igazi értékelésre, megbecsülésre.

Beke könyvére a diplomáciai nyelv kifejezése illik: jószolgálati küldetés. Míg is fájlaljuk a fiatalon (a háború végén) elhunyt Mikecs László történész halálát. A távozása nyomán keletkezett űrt történettudományunk nem tudta még kitölteni. A csángókat tanulmányozták néprajzosok és nyelvészek, járt köztük újságíró és népdalgyűjtő, de nemigen foglalkozott velük a szociológia és a lélektan, a történelem és a földrajz. Beke György, az író egymaga vállalkozott az űr betöltésére. Sikeresen.

Háromjuk közül kétségtelenül Marosi Barna (*Megbolygatott világ*) a legriporteribb egyéniség. E szakma minden titkát, fogását, eljárását, módszerét ismeri és alkalmazza, mintha olyan régi iparos család leszármazottja volna, amelyben századok óta apróléki fiúra száll a mesterség művészete. Egyaránt otthonos a tájbeutazásban és a technikai folyamatok leírásában, arcok megrajzolásában és a történelmiség, a hajdanvolt megelevenítésében. Ahogy könyvét napról napra olvastam, az volt az érzésem, hogy estéről estére a tévé elé ülök, s a szerző egyszer Fogarast, majd a Duna deltáját mutatja be, azután fölvezet a Mócvidék hegyei közé vagy a Korond körüli tanyabokrokba, egyik alkalommal meteorológiai előadásban magyarázza meg, miért az ország leghidegebb pontja Gyergyóalfalu, máskor pedig, gyatra geológiai tudásom ellenére is, világosan megérteti velem, miért kellett a Vas-kapu vízerőművének gátját pontosan oda építeni, ahol ma emelkedik.

Hihetetlenül gazdag az a tényanyag, ismerethalmaz, amelyet vaskosnak távolról sem mondható könyvében élénk tár, s a bőség minden irányban érvényesül: földrajzi terjedésben a tenger-től a havasok csúcsáig, irodalmi vetületben Babits-nyomozástól Jókai vándorlásának földidézéséig, vagy abban a tekintetben, hogy megtudjuk, mit jelent a móc bányászoknak háromezer évi robotmunka és kiszipolyozás után a szocialista iparpolitika, de képet kapunk az 1970-es év katasztrofális árvízéről is. A szerző személye mintegy igazolja a régi tapasztalatot; a sokévi újságírás, a szenvedélyes (és tegyük hozzá: tehetséges) riporterkedés óriási ismeretanyaghoz, bőséges tapasztalathoz juttatja az embert, s Marosi Barna nagy erénye, hogy mindezt koncentráltan, de ugyanakkor érdekesen, megkapón képes az olvasó elé tárni. Önkéntelenül is nagy elődökre emlékeztet: havasi túrái a *Gyalogolni jó* Móricz Zsigmondjára, kimerülést nem ismerő utazgatása a száguldó riporterre, Egon Erwin Kisch-re. Öröm tudni, hogy ez a fajta lankadat-lanság, a mindenütt ott lenni, mindent

látni és mindent bemutatni akaró nemes kíváncsiság s riportírói küldetés-tudat nem vészett ki irodalmunkból, és napjainkban is ilyen kötetet remeklett.

Gálfalvi György (*Szülőföldön, világszelen*) a legszenvédélyesebb, a legharcosabb közöttük. S ezt nem is rejti véka alá. Első írásában már a konok célratörés, a kitartó, lobogó (nemritkán önmérsztő) jobbatakarós mellett áll ki — váljék becületére —, s köteté is ennek az elvnek a megszállottjait (vagy inkább hőseit) mutatja be néhány páratlanul szép életrajzban, portréban. Első olvasásra azonban mindez nem tűnik nyomban szembe, mi több, úgy tetszik, Gálfalvi az egzotikumot keresi, a ritkaságot, különcséget, nemmindennapiságot, ezért száll ki isten háta mögötti, úttalan és megközelíthetetlen falvakba, a határszéli Szamosdarára, a máramarosi Rónaszékre, a havasok mögé bújó Görgényüvegcsúrré vagy Nyárádsellyére. De előbb-utóbb kiderül, hogy a Bekecs alatt ugyanazt keresi, mint Háromszéken, a rokon lelket, a küzdő embert.

Sajátosan ír, szerkeszt. Míg Beke György jobbára beszélgeti hőseit, s ő maga inkább csak kérdezésre, a cselekmény hátteret kibontakoztatására szorítkozik; míg Marosi Barna leírja a tájakat, gépeket, megjeleníti a patkolást, fölillantja a délutáni váltásból fölérekező bányászok lámpáinak éjjeli világítását, s közben hidrológiai kísértekezést tart, addig Gálfalvi mindezeket az eszközöket, riporteri fogásokat és szakmai eljárásokat mellőzi. Nem mutat be falut, keveset törődik a városképpel, nem vállalkozik egy arc jellemzőinek az ecsetelésére. Őt csak a probléma érdekli, a megoldás, az ezt szolgáló cselekedet, ez utóbbi eredői fölajtása, következményeinek a sorolása.

Jobbára ő maga mesél. De ezt olyan beleéléssel, annyi melegséggel és odaadással teszi, hogy egyszerre érezzük őt Rónaszék és Üvegcsúrr mindenest vezetőjének, a szamosdaraiak ügyvédjének, s kesergése, háborgása, dörgegelme avagy az épülés, gondmegoldás, kiteljesedés láttán érzett öröme magával ragad, izgalmas olvasmánnyá teszi kötetét. Azt már nehéz volna megmondani, hogy maga a puszta probléma-e, a harc-os emberi élet avagy az író drámaiságot lüktető, eleven írásmódja tesz érdekessé egy-egy részletet, de tény, hogy az embersorsot tükröző írásai a legszebbek, például a *László Jóska balladája*.

Ezúton emlékeztetnék arra, hogy — amint ismeretes — a könyv megérdemelten nyerte el a KISZ 1974. évi irodalmi díját.

Nem volna méltó a szerzőkhöz, ha nem szólnánk a kötetek gyöngéiről. Beke például nemritkán túlbeszélleti hőseit. Egy kis fésülés, ritkítás jót tett volna néhány riportjának. Ismétél is olykor-olykor, háromszor is elmondja, hogy a *Magyar Athenász* gondolata Bod Péterben már Oltchévizen megszületett.

Marosi Barna fölöttébb szereti a számkokat. Ám legyen! Az adatoknak funkciójuk van, jelzik egy teljesítmény méreteit, a jövedelmek nagyságát stb. De a féloldalon át ömlesztett számtömeget ki olvassa el? Nem szólva arról, hogy az adatos bizonygatás — az olcsóbb megoldás. A számok halmaza műfajidegen elem a riportban, a képes, hasonlatos bemutatást, a megidéző leírást pótolja — gyatrán. Ugyancsak műfajidegen riportjaiban az átlagolvasó számára érthetetlen (tudományos cikkekre illő) és részletekbe vésző ásványtani, statikai, építészeti kistrakta. Egyes esetekben pedig Marosi nem képes leküzdeni mindentakarását; a szóban forgó falu valamennyi oldalát be akarja mutatni, emiatt a termelőszövetkezeztől vagy iskoláról érdektelen, semmitmondó részleteket közöl csupán, s nem ragadja ki azt, ami különösen jellemző arra a helységre.

Gálfalvi mesemondása sem mindig változatos. Egy-egy fordulat helyénvaló exponálása, párbeszéd vagy jelenet beiktatása érdekesebbé tenné cselekmény-szövegét, igényesebbé előadásmódját.

Tanulságos dolog három riportkötetet egymás után olvasni, majd pedig ismételten belelapozni egyikbe-másikba. Sokok gondolat ötlik észbe, érdekes következtetésekre juthatunk e műfajjal kapcsolatban.

Ami nyomban szembeötlik (nem új dolog), az az, hogy a riport — minden más irodalmi műfajtól megkülönböztetően — mennyire a máról szól, mennyire a hozzánk legközelebb álló, a legmínkennebbnek érzett világról. A riportter szép hivatása, célja, hogy „vigyázó szemünket“ fokozott mértékben a mára vettesse. Ezen az alapon írásának tájékoztató ereje igen-igen nagy, s úgy vélem, hogy ezt az erényét, sajátos műfajiságából eredő hatékonyságát még nem elemeztük

eléggé. Mert nemcsak önismerethez vezet, hanem — épp a széles körű tájékoztatás alapján — helyes világlátáshoz, tények fölismeréséhez, a valóság, a társadalom alaposabb megértéséhez s ebben az értelemben realista álláspont és magatartás kialakításához, tevékeny és alkotó társadalmi beilleszkedéshez. Olyan vonása, küldetése ez a maradandó értékű riportnak, amely fölött érdemes máskor és többet meditálni.

Gyakran emlegetjük, hogy a riport az a műfaj, amely fokozottabb mértékben hozzásegít a világ megváltoztatásához, jobbításához. Ez igaz. De hogyan érvényesül ez a hatás, milyen csatornákon realizálódik? Erről kevesebbet tudunk és szólnunk. Külön tanulmányt érdemelne e kérdés alaposabb megvilágítása. Ezúttal csupán a neveléstudomány eszköztárával és nyelvi fogalmaival világítanék rá a dolog egy-két vonására. Úgy vélem, hogy a drámától vagy regénytől, verstől eltérően a riport hatékonysága sajátos eszközökön múlik. Míg az előbbieket sokkal inkább a lélekábrázolásra, ember-sors-bemutatásra építenek, addig a riport több tény, tárgyi ismeretet nyújt. Valóságirodalom. Ebből következnek, hogy míg a dráma vagy az eposz *jellemalkító, személyiségformáló* szerepe nagyobb, addig a riportnak a *közvélemény-alakító* szerepe (s ezen belül ismeretterjesztő föladata) igen-igen számottevő. A pedagógia ma divatos szóhasználatával az egyiknek a *formatív* szerepe, a másiknak az *informatív* hatása a döntő. Ami persze nem jelent kizárólagosságot, hiszen oktatással (informálással) is lehet nevelni, és fordítva. És a riport is bőven foglalkozik emberi sorssal — a szóban forgó kötetek megannyi példát tárnak föl erre vonatkozóan —, s a regény is bőven szolgál információval, emlékezzünk csak Jókai temérdek természettudományi ismeretet nyújtó könyveire.

A sokat emlegetett valóságirodalom lényege azonban — úgy gondolom — mégiscsak az informáló küldetés körül keresendő, s a Kriterion kiadó igen jó szolgálatot tett, amikor információéhségünket ma, az információ-robbanás világában s a valóságirodalom világszerte tapasztalható fölívelésében e három értékes kötet megjelentetésével némileg enyhítette.

Herédi Gusztáv